

Rákosi Jenő korszaka

Gróf Klebelsberg Kunó

megemlékezése Rákosi Jenő halálának évfordulóján

Pár évvel ezelőtt érdekes vita folyt a francia sajtóban arról, hogy melyik a legkedvezőbb időpont nagy férfiakról való megemlékezésre. Abban az egyben mindannyian egyetértettek, hogy kedvező nyomban a halál után, amikor az elköltözött egyéniségéből kisugárzó erő elevenen hat még mindenkire. A halál százéves évfordulójára is megállapították ugyanazt, mert ekkor az elköltözött már rendesen történelmi távlatban áll; elnémultak a kortársak kritikái és mindenkit valóban, higgadtan a saját belső értéke szerint mérlegelnek. De azt mondták, hogy kedvezőtlen az időpont a születés százéves évfordulójánál, mert a nagy emberek részére is van a félmúltnak egy állapota, amit purgatóriumnak lehetne nevezni, amikor más szellemi irányok divatosak már, amelyek a megelőző szellemi irányzattal mindig igazságtalanok. A Franciaországban folyt vita tehát annak megállapításával végződött, hogy a halál idejében és a halál centenáriumaikor jó ünnepelni; a születésnap centenáriumaikor pedig nehezebb ünnepségeket tartani.

Ha már most azt kutatnók, hogy ezt a szabályt alkalmazni lehet-e Rákosi Jenőre, azt mondanám, kár emiatt a fejünket törni. Ma még emlékezetének friss impressziója alatt állunk és meggyőződésem, hogy száz év múlva is a kiegyezés korának nagyjai közé fogjuk sorolni. De nem félek attól sem, hogy nehézségek lennének születésnapjának százéves megünneplésénél az ő dicsősége szempontjából, mert ő a kiegyezés koráé volt, a kiegyezés kora pedig egészen a történelemé lett. A kiegyezés korának ez a vezér-egyénsége számunkra nincs a félmúlt állapotában, ő már bevonult a magyar történelembe.

Ha annak a három nagy publicistának: Kossuthnak, Keménynek és Rákosinak működését nézzük, akik három nagy lap élén döntően befolyásolták a nemzetet, azt látjuk, hogy lényeges különbség van e három férfiú és működése között. Kossuth a reform-kor végét képviselte, a negyvenes éveket, amikor a Pesti Hírlap élén gyorsabb ütemet igye-

kezett adni a fejlődésnek. Ezért volt a nagy vitája Széchenyivel, aki aggódott az ütemnek drámai gyorsulása miatt. Kossuth a Pesti Hírlapban publicista volt, de egyben pártvezér, sőt vezető politikus is. Kemény működésének súlypontja a Világost követő abszolutizmus második felére esik és hőskora az, amikor szembeszáll Schmerling rendszerével. Más korban működik és nem pártvezér már egy személyben, hanem inkább publicisztikai vezérkari főnök. Deáknak megvolt az a sajátos képessége, hogy kiváló politikai erőket tudott maga köré tömöríteni. Széchenyi munkatársai inkább technikusok voltak, a nagy magyar mérnök, Vásárhelyi, a nagy angol hídépítő, Clark Ádám. Deák sajátos jellemének megfelelően inkább a jogászokat és publicistákat kereste: Kemény, Csengery, Salamon, távolabb, de még Eötvös is, ezek voltak az ő szellemi vezérkara.

Egészen más megint Rákosi Jenő helyzete, különösen a Budapesti Hírlap élén. Ő már egy párthoz sem tartozott és emlékirataiból látjuk, hogy ezt teljesen öntudatosan tette. Ő támogatta régebben Apponyi, majd Tisza István politikáját; volt konzervatívabb és gyorsabb haladást sürgető, aszerint, amint azt az ország érdekében levőnek látta. Nála a legfőbb parancs a nemzeti gondolat volt s politikai irányokkal és emberekkel szemben aszerint foglalt állást, amint hatalmas publicisztikai megérzéssel felismerte, hogy abban az időpontban melyik ember vagy melyik politikai irányzat a legalkalmasabb a magyar nemzet megerősítésére és kifejlesztésére. Ez volt az ő nagy alapvető gondolata s ha ezt nem tudjuk, sőt nem érezzük át, nem is tudjuk igazságosan megítélni Rákosi publicisztikai működését hosszú pályájának különféle szakában, amelyek alatt, mint mondtam, a legkülönbözőbb férfiakat és irányokat támogatta, de csak akkor, ha úgy érezte, hogy abban az időpontban az az ember, vagy törekvés az, amelyik a magyarság dolgát előre viheti.

Kossuth a Pesti Hírlap élén a maga politikáját, Kemény a Pesti Napló élén Deák politikáját, Rákosi a Budapesti Hírlap élén a nemzet politikáját képviselte. Ebből az alapvető felfogásból fakadt az, hogy mindazok a nagy eszmék, amelyeket belevitt a közvéleménybe, mindig a magyarság erősítésére szolgáltak. Ujabbán szokássá vált Anonymus előadásának hitelességét kétségbe vonni. Én Anonymussal vagyok, mert azt mondom, ne akarjuk több, mint 900 év után jobban tudni azt, amit a honfoglalás után 200-300 évvel mégis csak jobban lehetett tudni. Ne engedjük elvenni magunktól azt a szép felfogást, hogy Árpád a Vereckei-szoroson át jött be magyarjaival. Megállott a Kárpátok hegyfokán, maga előtt látta az óriási rónát, Magyarországot, amelyet aztán ez a nemzet, amelyet ő vezetett, munkával, étellel és gondolattal betöltött. Azt mondják a történelemírók, hogy az ősmagyarok nem tartoztak a honfoglalás műveletlen hordái közé, bizonyos műveltséget hoztak magukkal. Árpádnak marcona mellében éreznie kellett azt, hogy itt óriási tér nyílik meg nemzetének a működésre s ez olyan hatalmas érzés kellett, hogy legyen, amely ritkán nyílik valakiben. De ugyanaz az érzés, amely Árpádot töltötte be Vereckénél, fogta el azokat, akik a 67-es kiegyezés megkötése után munkához láttak ebben az országban. Felszabadultak

belpolitikai téren a megkötött erők, nem nehezedett ránk az összbirodalmi eszme iskolában, gazdasági életben, jogszolgáltatásban, egyszerre magyarán, igazán és szabadon lehetett cselekedni. Ezt a nagy érzést érezte Rákosi, ezt hozta kifejezésre, a kiegyezés kora elejének es reményteljes időszakának ezt az ujjongását egy szép, nagy magyar jövő iránt. Ez sugárzott ki vezércikkeiből és egész publicisztikai működéséből. Ebben a lelkiállapotban lehet megérteni a 30 millió magyar eszméjét. Sokan, akik gyalogjáró lelkek, akik magukat reálpolitikusoknak képzelik, mert a fantáziátlan prózaiságot azonosítják a politikával, azt mondják, hogy Rákosi utópista volt. Ha Belgium népsűrűségét elértük volna, akkor a történelmi Magyarország területén nem 30 millió magyar fért volna el, hanem 80 millió, nem volt tehát ebben sem néprajzi, vagy gazdasági lehetetlenség. A politikusok nem tudtak lépést tartani a nagy publicista fantáziájával, nem tudták itt azt a nagyobb fejlődést megteremteni, amelyet Rákosi elképzelt. A hiba tehát nem Rákosi fantáziájában, hanem a mi politikai módszereinkben volt.

De ő nemcsak számban akarta erősíteni a magyarságot, hanem szellemben is és itt szem előtt tartotta a nagy Buffonnak azt a mélyen igaz mondását, hogy a stílus az ember. És ez így van. A stílusban tükröződnek a gondolatok s ha a stílus nem magyar, nem lehet magyaros a gondolkodás. Ő tehát megfordította a dolgot. Nála nem a grammatikai vagy stilisztikai kérdések, nem a nyelvújítás domináltak, ő azért akart magyaros stílust, hogy magyaros legyen a gondolkodás. És ez sugárik cikkeiből s ez talán a Budapesti Hírlap működésének legnagyobb jelentősége a nemzet szempontjából. Harmincmillió magyar, magyarosság stílusban, de főleg gondolkodásban és érzésben, ez az ő élete szimfóniájának vezető motívuma. De nem tartozott a romanticizmus meddő képzelődői közé; az ő fantáziája a teremtő ember fantáziája volt. Fantázia nélkül semmit a világon alkotni nem lehet. A szervezőnek előre kell látnia azt, amit megvalósítani akar; és Rákosi Jenőben csodálatosan egyesült az egészséges reális érzés a legnagyobb idealizmussal.

A kiegyezés korának, talán legnagyobb alkotása Budapest megteremtése volt, mert egymillió fővárosra szüksége volt a nemzetnek. Csak ilyen széles alapon nőhet oly magasra a kultúrpyramis, amely szükséges ahhoz, hogy egy nemzet beléphessen a legműveltebbek sorába. Belekapcsolódott tehát abba a nagyszerű mozgalomba, amely a hetvenes években megindult a nagy főváros megteremtéséért. De érezte, hogy ennek a fővárosnak nemcsak nagynak, hanem magyarnak is kell lennie. S amikor a Népszínházat megalapította és nemcsak emberszerető, de emberfelismerő képességével felismerte Blaha Lujzában a zsenit, a népszínmű felkarolásával, a szép erejével szeretetreméltóvá, vonzóvá tudta tenni a magyar Budapest gondolatát, úgy, hogy a Népszínház sokkal több volt, mint egy színház, mint egy műfaj számára hajlékteremtés, hatalmas eszköz volt Budapest lelki magyarrá tételére is. És csodás az, mennyire lépést tudott tartani a kor technikai és külső haladásával is. A 90-es évek során nyilvánvalóvá lett, hogy a nagy lapvezérek nem szorítko-

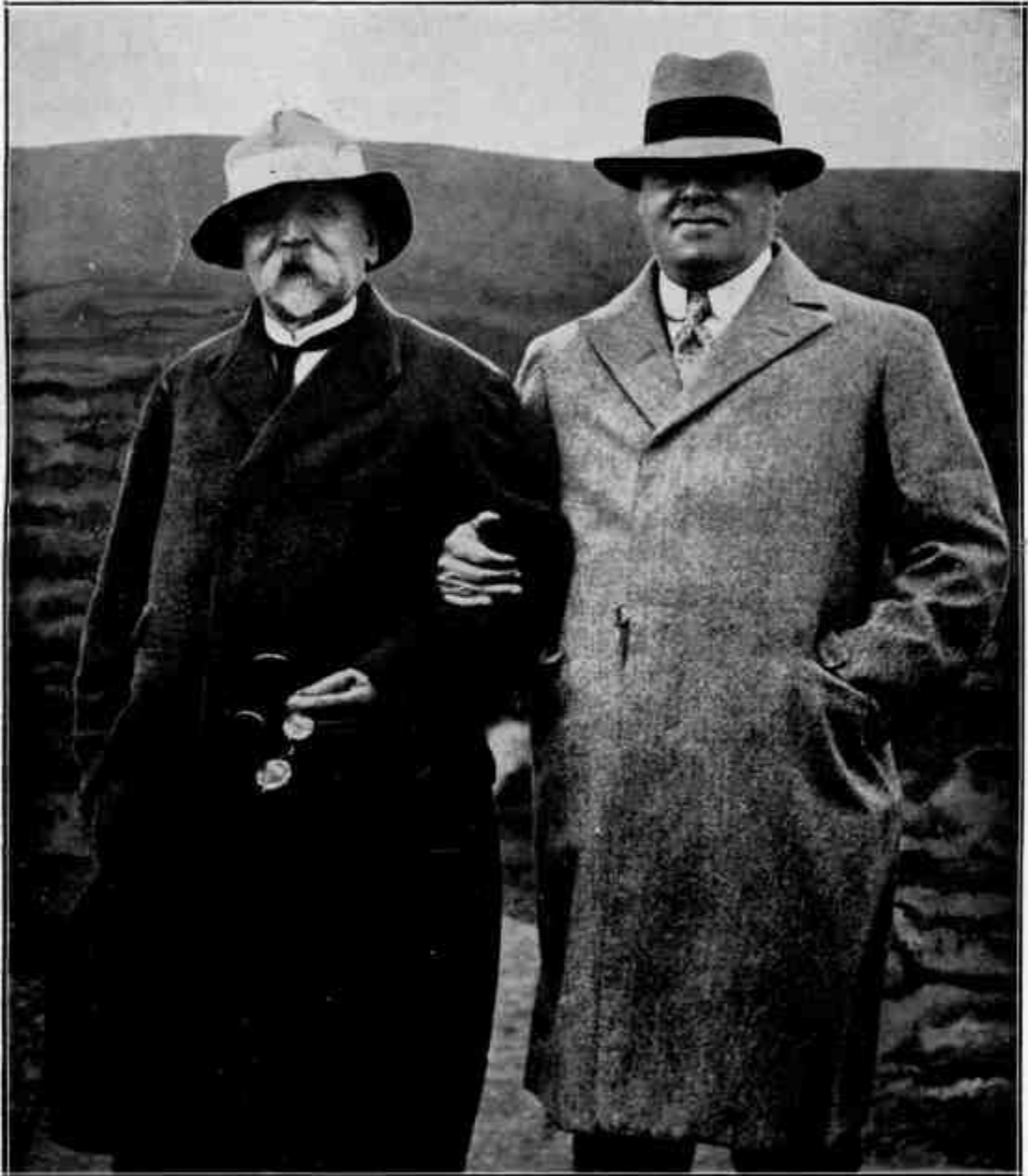
hatnak tisztán a szerkesztés szellemi munkájára, hanem meg kell organizálniok a lapvállalatot, mert akkor már az újságírás is erőteljesen belesodródott a nagy gazdasági tusába. Kemény még egészen elhanyagolhatta a lap technikai, pénzügyi, sőt szerkesztési vezetését, hiszen Deák rajtakapta, hogy saját lapjának vasárnapi vezércikkét nem olvasta el előre. A 90-es években más volt a helyzet. Rákosi megépítette a Budapesti Hírlap számára a hírlapvállalatot, saját nyomdát szervezett s amikor előtérbe lépett az olcsó újság, a boulevard-lap, a sok ezer példányban megjelenő boulevard-lap gondolata megcsinálta a krajcáros Esti Újságot. Ez a sajtótechnika terén a legérdekesebb újítás volt és belekötötte Magyarországot az általános európai fejlődés egészébe.

Csodálatos, hogy úgy Kemény, mint Rákosi műveinek kiadásánál a legtöbb helyet szépirodalmi műveik foglalják el. Ezekről most szólni nem akarok, átengedem ezt nálam avatottabbnak, de mint kultúrpolitikus sajnálom, hogy Keménynek és Rákosinak nem vezércikkeit gyűjtötték össze, amelyekkel mindketten a legerőteljesebben hatottak. Az ő működésük nélkül a kiegyezés korát megérteni nem lehet.

Nemcsak emberek hálnak meg erőszakosan, hanem korok is. Ilyen volt a kiegyezés kora is, amelynek a világháború erőszakosan vetett véget. Sohasem felejttem el, hogy boldogult Tisza István, amikor ellenezte a világháborút, mindig ezt mondta: „Nem vihetem bele a háborúba ezt a virágzó országot!” Nem látjátok, hogy az utolsó évtizedben milyen hihetetlenül fejlődik? Nem látjátok, hogy két évtized alatt valóban behozzuk azt a 150 évet, amit a török hódoltság alatt veszítettünk? Ne állítsuk meg ezt a fejlődési folyamatot!” Azonban Bécsben nem így vélekedtek, – belementünk a háborúba és a háború erőszakkal véget vetett a kiegyezés utáni tüneményes fejlődésnek, amelynek lelki forrásai akkor még nem apadtak el. S nyilvánvaló, hogy ha nem jön a világháború és a katasztrófa, szóba sem jöhetett volna forradalom, hiszen a tízes évek hangulata minden volt, csak forradalmi nem.

Ily módon erőszakosan lett vége Rákosi Jenő és társai nagy korának, a kiegyezés korának. És jaj azoknak, akik két korban élnek. Mert hiába, az emberi lélek úgy van berendezve, hogy ki-ki nemcsak családját szereti, hanem a maga korát is, különösen az olyan nagy ember, mint Rákosi Jenő, aki annak a korszellemnek kimunkálásában igen nagy szerepet játszott. Rákosi Jenőnek, aki 30 millió magyar elérése után magyar imperializmusról álmodott, milyen érzés volt látnia nem a nagy, hanem a kicsi országot. Ő fázott ebben az időben mindvégig. S mikor halála után nagyrabecsült fia eljött hozzám s elhozta nekem Rákosi Jenő utolsó tollát, ugyanakkor elmondta nekem, hogy a végén édesatyja szinte már kívánta a halált. Ez mélyen megthott engem, s ebben is megerősítve látom azt, hogy a mostani korszakban ő otthonosan többé nem érezhette magát.

Újabban többször hangoztatják, hogy nem szép ez a kor. Ha a kellemeset azonosítjuk a széppel, nem is szép. De azért nagy szépség, magasabb szépség van abban, hogy egy nem-

Rákosi Jenő Rothermere lorddal Skóciában.
(Lederer Lajos felvétele)

zet izoláltan itt áll Európa közepén s annyi szerencsétlenség után, amely bennünket ért, nem esett kétségbe. Nagy politikai szépség van abban, hogy ez a nemzet küzd, szenved és bízik. A nemzettel együtt ilyen időt átszenvedni, végig bizni és a jobb jövőbe nézni, mégis csak sok szépség van ebben.

Több ízben megemlékeztek már arról a kedves epizódról, ami harminc évvel ezelőtt Rákosi és közöttem lejátszódott. Akkoriban jöttem meg a külföldi egyetemekről és szeretettel foglalkoztam közigazgatási elméleti kérdésekkel. Akkor kísértett egy közigazgatási reform eszméje s erről én is megírtam egy cikkben a magam felfogását. Rákosi Jenő egy öreg barátja vitt fel engem ő hozzá s amikor kéziratomat neki átadtam, nem tagadom, hogy szívszorongva álltam előtte s vártam, hogy mit fog az öreg úr mondani. Elolvasta a cikket, felnézett rám és azt mondotta: Mikor hozod majd a második cikket? És azután elmúlt vagy harminc év s nékem, mint magyar kultuszminiszternek jutott az a fájdalmas feladat, hogy az Akadémia oszlopcsarnokában a nemzet nevében az utolsó Istenhozzádot kiálthassam utána.

Én nem tartozom az elméleti politikának pesszimistái közé, akik azt gondolják, hogy a parlamentarizmus végleg kiélte magát. Az emberiség politikai élete számára eddig még jobbat nem eszelt ki és azt hiszem, hogy különösen nálunk, Magyarországon, évtizedekig a parlamentarizmus jegyében fogunk még élni. De ha ezt konstatalem is, nem zárkozom el annak megállapítása elől, hogy a parlamentarizmus működése engedett frissességéből, hiszen nincs európaszerte, sőt anyaországában: Angliában sem annyi ereje ma, mint amennyi megalakulásakor volt. Hiszen ez minden emberi intézmény fejlődésének sorsa. De úgy van az emberi szervezet is, hogyha egy szerv működése kihagy, más szervek igyekeznek átvenni annak funkcióját. A törvények alkotása természetesen változatlanul megmarad a parlamentnél, vitái során azonban már nem tudja úgy befolyásolni a közvéleményt. A parlamentarizmusnak közvéleményt kialakító munkája valahogyan átment a nagy lapok hasábjaira. Innen van az, hogy európaszerte érzik az államférfiak annak szükségét, hogy publicisztikai tevékenységet fejtsenek ki. Amikor ily módon a sajtó mindinkább elhódítja a parlament hatáskörének és működési körének egy részét, természetes, hogy fokozott a felelőssége és kötelessége.

Mikor teszünk ennek igazában szolgálatot? Egy esetben, ha mindig és csak az igazságot keressük. Ez azoknak a férfiaknak kötelessége, akik a magyar biblia e hét sovány esztendejében a hazát becsülettel szolgálják az igazság és a magyarság jegyében, úgy ahogy ezt Rákosi Jenő tette és ezért legyen áldott köztünk az ő nagy emlékezete.